

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.1

Удосконалення інституційного середовища як чинник збільшення обсягів іноземних інвестицій в сучасних умовах в Україні

Алексеева К.А.

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту
Національного університету біоресурсів і природокористування України

У статті обґрунтовано необхідність удосконалення інституційного середовища як чинника збільшення обсягів іноземних інвестицій в сучасних умовах в Україні. Визначено необхідність залучення зовнішніх інвестицій в економіку України та проаналізовано основні інституційні бар'єри, які гальмують процес залучення інвестицій в економіку України, зокрема наявність військового конфлікту на її території, фактору корупції, розповсюдження явища рейдерства, недостатній захист приватної власності на тлі частих змін «правил гри» та загалом нестабільної економічної та політичної ситуації.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інституційне середовище, військовий конфлікт, корупція, рейдерство, захист приватної власності, нестабільна економічна та політична ситуація.

Алексеева К.А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ КАК ФАКТОР УВЕЛИЧЕНИЯ ОБЪЕМОВ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ В УКРАИНЕ

В статье обосновано необходимость усовершенствования институциональной среды как фактора увеличения объема иностранных инвестиций в современных условиях в Украине. Определено необходимость привлечения внешних инвестиций в экономику Украины и проанализировано основные институциональные барьеры, которые тормозят привлечения инвестиций в экономику Украины, в частности, наличие военного конфликта на ее территории, фактор коррупции, распространение рейдерства, недостаточная защита частной собственности на фоне частых изменений «правил игры» и в целом нестабильная экономическая и политическая ситуация.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, институциональная среда, военный конфликт, коррупция, рейдерство, защита частной собственности, нестабильная экономическая и политическая ситуация.

Alekseieva K.A. IMPROVING OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR OF RAISING THE VOLUME OF THE FOREIGN INVESTMENTS IN CURRENT CONDITIONS IN UKRAINE

In this article the necessity to improve the institutional environment as a factor of raising the volume of the foreign investment has been well-grounded in the current conditions in Ukraine. There has been determined the necessity of the raising the foreign investment in the economy of Ukraine and there have been analyzed the main institutional barriers which brake the attraction of the investments into Ukraine's economy in particular the existence of the war conflict on its territory, the factor of corruption, the widening of raiding, lack of the private property protection on the background of frequent changes of the "game rules" and the unstable economic and political situation as whole.

Keywords: foreign investments, institutional environment, war conflict, corruption, raiding, private property protection, unstable economic and political situation.

Постановка проблеми. В умовах глобалізованого світу економічне зростання кожної окремої країни гальмується без залучення зовнішніх інвестицій. Навіть країни з найвищими індексами економічного та соціального розвитку прагнуть до зростання обсягів зовнішніх інвестицій. Щодо країн менш розвинених, то саме іноземні інвестиції можуть стати тим ключовим чинником, який прискорить їх економічне зростання, забезпечить

інтеграцію у світову економічну спільноту. У цьому зв'язку, на нашу думку, дослідження, які стосуються механізмів створення сприятливого інституційного середовища для збільшення обсягів іноземних інвестицій в економіку України є актуальними у наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України та створення сприятливого інвестиційного клі-

мату безперечно досліджувалися в роботах вітчизняних науковців. Так, перспективи та наслідки інтеграційних можливостей України досліджено в роботах вітчизняних науковців В. Геєця, Л. Шинкарук [4]. Цікавими, на нашу думку, є напрацювання Мостенської Т.Л. щодо створення «зеленої економіки», яка також потребує значних обсягів зовнішніх інвестицій, але у майбутньому створить можливості для виходу економіки України на новий рівень [6]. Заслужують також уваги дослідження М. Гостюка, де здійснюється аналіз зарубіжних інвестицій з позицій економічних інтересів іноземних інвесторів [2].

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування необхідності удосконалення інституційного середовища як чинника збільшення обсягів іноземних інвестицій в сучасних умовах в Україні. Дана мета визначає такі завдання дослідження:

- визначити необхідність залучення зовнішніх інвестицій в економіку України;
- проаналізувати основні інституційні бар'єри, які гальмують процес залучення інвестицій в економіку України.

Виклад основного матеріалу. Загально-відомо, що одним із найпотужніших факторів, здатних забезпечити зростання економіки країни, є зовнішні інвестиції. Це можна пояснити тим, що іноземні інвестиції потенційно повинні стати джерелом коштів для економічного оновлення та економічного розвитку. Разом з власне інвестиціями країна-реципієнт отримує нові технології, моделі ринкової поведінки та управління, стратегії фінансового розвитку тощо. У зв'язку з цим важливе значення має те, з яких країн відбувається надходження інвестицій, адже інвестування з розвинених країн супроводжується певною ринковою культурою та здійснюється у більш цивілізований спосіб. Загалом, потрібно визнати, що відкритість економіки сприяє структурним змінам, зокрема збільшенню частки інноваційних прогресивних галузей та зменшенню частки галузей «застарілих», продукція яких не витримує у конкурентній боротьбі. В економічному плані наявні додаткові переваги для розвитку економічної системи країни. Зокрема, це стосується зростання зайнятості та зниження рівня безробіття. У таких умовах робоча сила спрямовується у галузі прогресивні, де на неї більший попит та відповідно зростає рівень оплати праці, поліпшуються соціальні показники.

Втім, зазначимо, що ставлення вчених до явища зовнішніх інвестицій є доволі неодно-

начним: від абсолютної їх підтримки як фактора економічного розвитку (що вже було відмічено раніше) до обґрунтування цього явища як засобу поглинання внутрішніх ринків менш розвинених країн більш розвиненими. При цьому більш розвинені країни отримують додаткові можливості виснажування матеріальних, трудових та інтелектуальних ресурсів, а також простір для поширення свого впливу. Так, на думку лауреата Нобелівської премії Майкла Спенса, «відкритість» для економіки може мати два значення та може, навіть, бути словом, близьким за значенням до слова «вразливість». Вчений визнає, що «відкритість» може означати щось широке, прозоре, необмежене та загальнодоступне, але зазначає, що загальнодоступність означає також слабкість, а прозорість – відсутність будь-якої секретності [7].

Раніше дуже часто у публікаціях можна було зустріти твердження про те, що країни з багатими природними ресурсами, дешевою робочою силою, а також значними виробничими потужностями, володіють перевагами щодо для приваблення прямих іноземних інвестицій (половина від їх загальної кількості) на сьогодні спрямовується у найбільш процвітаючі країни, зокрема у США, Німеччину, Швейцарію, Великобританію, Нідерланди, Данію, Канаду та Сінгапур. Вартість робочої сили у цих країнах, зрозуміло, є найбільшою. Щодо наявності фізичного капіталу, то тут також питання досить спірне, адже зношений капітал на застарілих виробництвах зазвичай не приваблює сучасних інвесторів, які скоріше надають перевагу інвестуванню у новостворені потужності. Щодо старих підприємств, то у нових умовах, вони часто можуть бути ліквідовані через поглинання або злиття. Що стосується наявності природних ресурсів як фактору, який сприяє залученню інвестицій, то і тут наявні приклади бідних у ресурсному плані країн з високим рівнем залучених зовнішніх інвестицій. Такими країнами є передусім розвинені країни Азії. До того ж, країни з суттєвим ресурсним потенціалом вважаються, схильними до так званої «голландської хвороби», коли один потужний капіталомісткий сектор шкодить іншим секторам, викликаючи недостатню диверсифікацію та створюючи загрози для зайнятості. Це відбувається, коли галузі промисловості надто тісно пов'язані з природними ресурсами у країні або регіоні, і тоді це не сприяє економічному зростанню, а навіть шкодить.

Отже, по суті, головними чинниками, які дійсно здатні збільшити обсяги залучених прямих іноземних інвестицій є чинники інституційного характеру, зокрема верховенство закону та правопорядок, низький рівень корупції, недоторканість приватної власності, розвиненість фінансової системи (монетарні та фіскальні чинники) в країні тощо. Сюди також можна віднести політичні фактори, які дуже часто у менш розвинених країнах і, втому числі, в Україні, визначають економічну політику в країні. Причому зміна політичних сил веде до значних змін у економічній політиці, змін «правил гри», чергових та часто неогрунтованих реформ тих чи інших сфер. Усе це разом веде до збільшення інвестиційних ризиків, форс-мажорів, недотримань контрактних зобов'язань.

За останні п'ять років в силу політичних та економічних негараздів на своїй території Україна зазнала втрат щодо рівня іноземного інвестування в економіку. Однак як свідчать дані за останні два роки, обсяг зовнішніх інвестицій в економіку України почав відновлюватися. Так, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України на 1 липня 2017 року становив 38,982 млрд дол., що на 1,657 млрд дол., або на 4,4%, більше від показника на початок 2017 року на рівні 37,325 млрд дол. Щодо до 2016 року, то за оцінками Держкомстату, іноземні інвестори вклали в економіку України 4,406 млрд дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу), що на 642 млн дол., або на 17,1%, більше від показника за 2015 рік на рівні 3,764 млрд дол. [1]. У 2016 році інвестиції надходили з 77 країн світу, при цьому основними інвесторами, на яких довелося майже 70% загального обсягу інвестицій, стали Росія – 1,667 млрд дол., Кіпр – 427,7 млн дол., Великобританія – 403,9 млн дол., Нідерланди – 255 млн дол. і Австрія – 249,9 млн дол. [3].

Варто повторити, що загалом втрата інвестицій у минулі роки можна вважати втратою потенційних можливостей розвитку, рухом назад, у минуле. Причинами такої ситуації стали передусім такі негативні явища як військовий конфлікт на території України, розквіт корупції та активізація рейдерських атак, які суттєво вплинули на інвестиційний клімат в країні, і знову підірвали міцність такої основної підвалини ринкової системи господарювання як інститут приватної власності. Все це відбувалося ще й на тлі зміни політичного курсу, реформування різних сфер та галузей, галопуючої інфляції та зміни податкового режиму.

Всім відомо, що військово-політичний конфлікт на сході та півдні нашої держави призвів до окупації та фактичного відторгнення значної частини її території. У таких умовах зрозуміло, що гарантувати захист інвестицій на тимчасово відчужених територіях стало завданням неможливим. Одночасно дане негативне явище імпульсивно відштовхнуло інвесторів від інвестування ще й в інші регіони України, у зв'язку із розповсюдженням «іміджу війни». У таких умовах потрібно провести інформаційну роботу з потенційними інвесторами про забезпечення гарантованого захисту інвестицій у всіх регіонах України, окрім тимчасово невідконтрольних.

Проблема подолання корупції в Україні наразі залишається однією з найактуальніших, причому стосується вона не тільки необхідності залучення інвестицій, але всіх галузей та сфер життя. На думку С. Серьогіна, соціальні аспекти корупції проявляються в політичній, економічній, культурній й ін. сферах життєдіяльності українського суспільства в масштабах, близьких до критичного показника. Вплив корупції на адміністративне й соціальне середовище державних службовців, трансформацію їх моральних норм і цінностей, корпоративну культуру державної служби сьогодні дуже значний [8].

За індексом сприйняття корупції у 2016 році Україна посіла 131 місце з 176 країн, які досліджувалися. Становище України у плані корупції погіршилося навіть у порівнянні з 2007 роком, коли місце України за даним індексом було 118 з 179 країн. На теперішній час Україна вважається однією з найкорумпованіших країн світу [5].

З позицій зовнішнього інвестора, вкладати в Україну є ризиковою справою у зв'язку із наявністю в Україні здирства та змови на всіх рівнях влади. Здирство можна також визначити як «державний рекет». Це є отримання незаконних винагород з боку представників влади за надання дозволів, ліцензій, патентів тощо, а змова є такою собі транзакцією, угодою між перевіряючим або контролюючим органом та бізнесменом щодо певних дій, які можуть принести збитки державі (наприклад, ухилення від сплати податків, приховування доходів тощо). Паралельно існує явище лобізму, яке не є незаконними, однак безумовно надає певні переваги ведення бізнесу в Україні одним (чиї інтереси лобіюються групами чиновників) на протигагу іншим. В таких умовах навіть виникла необхідність запровадження в Україні спеціалізованих антикоруп-

ційних судів. Це пов'язано з тим, що наявна в Україні судова система вже також набула корупційних ознак всередині всієї системи. В контексті аналізу антикорупційних реформ в країні створення антикорупційних судів є на сьогодні не тільки однією з рекомендацій Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР), але й однією з вимог щодо надання Україні чергового траншу фінансової допомоги від МФВ.

Що стосується рейдерства, то на сьогодні будь-який бізнес, вітчизняний чи іноземний, великий чи малий, будь-якого спрямування може стати об'єктом рейдерської атаки. Загалом, явище рейдерства не є характерним виключно для України. Поглинання, об'єднання, злиття мають місце по всьому світу, часто носять характер транзакцій та реалізуються як за взаємної згоди бізнесменів, так і всупереч згоди одного з майбутніх партнерів. Однак, в Україні рейдерство є дуже часто явищем протиправним, інструментом позбавлення власників прав на бізнес, а методи, які при цьому застосовуються, можуть включати навіть насильницькі, незаконну підробку документів тощо. Окрім того, рейдери в Україні підключають у свою діяльність корупційні схеми, зв'язки у владі, силові структури. Вітчизняні рейдери часто здійснюють силове захоплення бізнесу, що є дешевим способом заволодіння ним у порівнянні, наприклад, із доведенням його до банкрутства. На теперішній час уже з'явилася навіть умовна класифікація рейдерів на чорних, сірих та білих. «Білі рейдери» займаються купівлею компаній з фінансовими проблемами, отримують контроль над підприємством, а потім «по частинах» розпродають активи компанії, отримуючи при цьому чималі прибутки. «Біле рейдерство» можна порівняти з купівлею автівки, яка вже була у користуванні, а потім розпродажем її по частинах. Що стосується «сірого рейдерства», то тут активно задіюються бюрократичні механізми, які мають місце у певній країні світу. Так шляхом постійних дзвінків та скарг у різноманітні інстанції, а також залучення до справи перевіряючих органів, можна примушувати власників підприємства до дій у тому чи іншому напрямку. По суті, «сіре рейдерство» є витонченим шантажем на законних підставах. Щодо «чорного рейдерства», то тут діють протиправні часто корупційні механізми. У даному випадку посадові особи можуть, користуючись своїм положенням, сприяти збудженню кримінальних проваджень «під замовлення» проти підприємців та

у власних інтересах. Після цього відбувається захоплення підприємства.

Захистити підприємство від нападів рейдерів є завданням нелегким. Спеціалісти надають такі рекомендації щодо протистояння рейдерству як, зокрема, удосконалення менеджменту підприємства, надійна охорона об'єктів, недопущення концентрації власності, залучення спеціалістів з метою оцінки активів підприємства, забезпечення транспарентності у плані відносин власності на всі активи підприємства, включаючи інтелектуальні активи (торгові марки, знаки і т.д.), створення власної служби безпеки, а також здійснення перманентного контролю над розрахунковим рахунком підприємства. Варто також залучити громадськість до проблеми, зокрема шляхом «створення галасу» у ЗМІ. У будь-якому випадку всі ці дії вимагають фінансових витрат від підприємства, а тому підприємці найчастіше просто здаються, що підтверджується сумною статистикою: у 2015 році в Україні 90 % рейдерських атак мали успіх.

На превеликий жаль, на разі, через чверть століття після набуття незалежності, в Україні актуальним питанням знову стало питання приватної власності. Це пов'язано з появою в Україні Виконавчого органу, у повноваження якого входить, зокрема, піддання сумнівності власності приватного майна фізичних та юридичних осіб.

Варто зазначити, що в усіх країнах світу, які обрали шлях ринкового розвитку економіки, право приватної власності є непорушним. Право приватної власності є по суті засадною основою ринку як такого поряд із, наприклад, забезпеченням дії механізму попиту і пропозиції або наявністю розвиненої грошової системи. Саме тому ще у 1996 році, у період прийняття Конституції України, було зазначено, що Право приватної власності не може бути порушеним.

З огляду на вищезазначене, створення «Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації» при Міністерстві Юстиції України з досить широкими повноваженнями її членів, є кроком, що власне підриває засадні основи ринкової системи в Україні. Адже під гаслом «боротьби з рейдерством» члени Комісії мають право визнати незаконними дії Держреєстратора та вилучити факт Реєстрації приватного майна з системи Держреєстрації на користь скаржника. У таких умовах посадові особи різного рангу, депутати та чиновники отримали законні можливості відбирати майно на власну користь, тобто «анти

рейдери» у нашій країні перетворюються на «рейдерів у законі».

Тут виникає питання, чи потрібно все це зовнішньому інвестору. Навіщо йому замість того, щоб заробляти прибутки витратити час та кошти на адаптацію до непростих реалій українського макросередовища з його ризиками та інституційними негараздами.

Висновки. Таким чином, залучення зовнішніх інвестицій в економіку України є ключовим фактором забезпечення економічного зростання. Протягом останніх п'яти років спостерігалось значне зниження обсягів іноземних інвестицій в економіку України, хоча потім ситуація почала дещо покращуватись.

На сьогодні основними факторами, які гальмують процес залучення зовнішніх інвестицій в економіку України є передусім фактори інституційного характеру. Країна, в якій не гарантований правопорядок, захист інвестицій, постійно змінюються «правила гри» та квітне корупція ніколи не стане інвестиційно привабливою. Крім того, явище рейдерства, яке розповсюдилося на сьогодні, стало реальною загрозою для ведення бізнесу на території України. Звичайно, не можна забувати і про захист приватної власності як засадної основи (підвалини) ринкової економіки, а також ключової умови для забезпечення притоку інвестицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Держстат підрахував обсяг іноземних інвестицій в економіку України. – Матеріали УНІАН. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/finance/2105459-derjstat-pidrahuvav-obsyag-inozemnih-investitsiy-v-ekonomiku-ukrajini.html>
2. Гостюк М. Зарубіжні інвестиції та економічні інтереси іноземних інвесторів / М. Гостюк // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 81–86.
3. Іноземні інвестиції в Україну зросли до 4,4 мільярда. – Економічна правда. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/03/1/622136/>
4. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь / За ред. В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2014. – 92 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/sr/281.pdf>
5. Корупція в Україні: Матеріал из Википедии – свободной энциклопедии. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.m.wikipedia.org>
6. Мостенська Т. Л. Створення робочих місць у «зеленій» економіці / Т. Л. Мостенська, Т. Г. Мостенська, О. С. Ралко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2015. – Т. 21, № 5. – С. 45 – 56. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2015_21_5_7
7. Открытая экономика: проблемы или возможности? – Материалы: Institute of social and economic development. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.isedworld.org
8. Серьогін С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади / С. Серьогін, С. Серьогін // – Хмельницький: Університетські наукові записки, 2009. – № 4. – С. 284 – 289. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/4/01.pdf>
9. Слюсар А. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності / А. Слюсар // Transparency International. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/news/2175/>

REFERENCES:

1. Derzhstat pidrahuvav obsyag inozemnykh investitsiy v ekonomiku Ukrayiny (2017) [State statistic committee has counted the volume of the foreign investments into Ukrainian economy], Materials of UNIAN, Source: <https://economics.unian.ua/finance/2105459-derjstat-pidrahuvav-obsyag-inozemnih-investitsiy-v-ekonomiku-ukrajini.html> (in Ukrainian)
2. Hostyuk M. (2007) Zarubizhni investitsiyi ta ekonomichni interesy inozemnykh investoriv [Foreign investments and economic interests of the foreign investors], Ekonomika Ukrayiny, 8, 81 – 86. (in Ukrainian)
3. Inozemni investitsiyi v Ukrayinu zrosly do 4,4 mil'yarda [Foreign investments in Ukraine have grown up to 4,4 billions] (2017), Ekonomichna Pravda, Source: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/03/1/622136/>
4. Intehratsiyni mozhlyvosti Ukrayiny: perspektyvy ta naslidky: naukova dopovid' (2014) [Integration opportunities of Ukraine: perspectives and consequences: scientific report] edited by V. H eyets', L. Shynkaruk, Institute of economy and forecasting of Ukraine, Source: <http://ief.org.ua/docs/sr/281.pdf> (in Ukrainian)
5. Koruptsia v Ukraini [Corruption in Ukraine: Materials from Wikipedia – free encyclopedia], Source: <https://ru.m.wikipedia.org> (in Russian).

6. Mostens'ka T. L., Mostens'ka T. H., Ralko O. S. (2015) Stvorennya robochych mists' u "zeleniy" ekonomitsi [Creation of labour places in the "green" economy], Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu kharchovykh tekhnolohiy, 21, 5, 45 – 56, Source: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2015_21_5_7 (in Ukrainian)

7. Otkritaya ekonomyka: problemi ili vozmozhnosity? (2017) [Open economy: problems or opportunities] Materials from Institute of social and economic development, Source: www.isedworld.org (in Russian).

8. Seriogin S., Seriogin S. (2009) Mechanizmy poperedjannia ta ptotydi koruptsii v organach publichnoi vlady [Mechanism of preventing and counteraction towards corruption in the public administration organs], Khmel'nitskyi, Universitetski naukovi zapysky, 4, 284 – 289. (in Ukrainian)

9. Slyusar A. (2017) Antykoruptsiynii sud v Ukrayini: peredumovy utvorenniya ta harantiyi efektyvnosti [Anticorruption Court in Ukraine: reasons for creation and guaranrees of effectiveness], Transparency International, Source: <https://ti-ukraine.org/news/2175/>(in Ukrainian)